

Adalbert REBIĆ

JERUZALEM - GRAD SUSRETANJA TRIJU MONOTEISTIČKIH RELIGIJA

Sažetak

Autor u članku opisuje grad Jeruzalem kao susretište velikih svjetskih religija židovstva, kršćanstva i islama. Najprije obrađuje Jeruzalem kao sveti grad za Židove i kako su se Židovi u Jeruzalemu ukorijenili i u njemu razvijali i što im grad u duhovnom pogledu znači i što im je sve u gradu sveto. Potom prikazuje značenje Jeruzalema za kršćanstvo. U Jeruzalemu je kratko živio i djelovao Isus Krist. U njemu je on mučenički umro pa je taj grad za kršćane sveti grad ne samo iz onih istih razloga iz kojih je on svet za Židove nego povrh toga i zato što je u njemu umro Isus Krist. Kršćani imaju u gradu najveće svoje svetište: prazni grob Isusa Krista, mjesta njegove muke (Getsemani, mjesto nekadašnje tvrđave Marka Antonija), Coenaculum - kuća ustanovljenja euharistije i početaka Crkve. Jeruzalem je sveti grad i za muslimane. Oni vjeruju da je u nj došao Muhamed i odatle uzašao na nebo. Na mjestu gdje je nekoć stajao jeruzalemski hram oni su izgradili svoje najveće svetište poslije Meke i Medine, dvije džamije: Kupola na pećini i Al Aksa. U gradu su se do dana današnjega zadržale sve te tri vjerske zajednice i Židovi i kršćani (razbijeni na katoličku zajednicu i na brojne istočnokršćanske zajednice) i muslimani. U novije vrijeme u Jeruzalemu je osnovan, u Tanturu, na putu iz Jeruzalema u Betlehem, institut za međureligijski dijalog. Tu se predstavnici najvećih svjetskih religija sastaju i razgovaraju o onome što ih povezuje i o onomu što ih razjedinjuje tražeći putove sporazumijevanja i suživota.

Ključne riječi: Jeruzalem, sveti grad, židovstvo, Židovi, kršćani, muslimani.

Jeruzalem - sveti grad

Jeruzalem, sveti grad, grad triju svjetskih religija: židovstva, kršćanstva i islama, stjecište kultura, religija i civilizacija kroz povijest dugu više od 3000 godina. Danas u njemu žive zajedno, jedni kraj drugih, često ne želeći znati jedni za druge, židovi, kršćani i muslimani. Ulicama Jeruzalema motaju se ljudi raznih vjera, različitih odijela i manira, različitih izgleda: s bradom i bez brade, s talarom i s crnim frakom, s kefijom ili s kapićom na glavi...

Prvi se put Jeruzalem u svojoj dugoj povijesti spominje prije skoro 4000

godina, u XIX. stoljeću prije Krista, u egipatskim proklinjalačkim tekstovima. U njima se on spominje kao *Urušemem*, u asirskim dokumentima zovu ga *Urušalim*. U svim semitskim jezicima *uru* znači grad a *šalim*, *šalom* ili *salam* znači *mir*, *blagostanje*, *sreća*, *dobrobit*. Jeruzalem, dakle, u svome imenu nosi poruku mira, blagostanja i sreće. Nad njim je vladalo božanstvo mira, *bog Šalem*. Židovi danas svoj sveti grad zovu *Jerušalajim*, a Arapi *Al-Kuds*. Zajednički arapski naziv *Uršalim al-Kuds*, Jeruzalem Sveti, značio bi zajedništvo Židova i Arapa u svetome gradu! No, taj se naziv teško probija kao što se teško probija ekumenizam, suživot, zajedništvo. Prema židovskim izvorima¹ već ime *Jeru-šalajim* u sebi sadrži stanoviti religijski pluralizam, ekumenizam. Naime, prema Post 14,16 Melkicedek, veliki svećenik grada Šalema, blagoslivlje Abrahama u ime Svevišnjega (kanaan. *El Eljon*). Grad se, dakle, u to vrijeme zvao samo *Šalem*. Bog je, prema Midrašu, želio ovjekovječiti susret Abrahama s Melkicedekom pa gradu daje ime *Jeru-Šalem*: *Jeru* u čast Abrahamu a *Šalem* u čast Melkicedeku. Od tog vremena grad se zove *Jeru-Šalem* odnosno *Jeru-Šalajim*.²

Oko 1.000. godine Jeruzalem je osvojio kralj David i učinio ga svojom prijestolnicom. Otada je on *sveti grad* Židova kroza svu njihovu povijest.

Jeruzalem

Jeruzalem se smjestio na jugoistočnoj padini, strmini triju humaka, Ofel, Morija i Sion, visokih oko 740 m. Ti se humci dižu strmo iznad uvale u kojoj se nalazio izvor bogat vodom, nazvan Gihon (danas *Umm ed-Daraj*) i ispod kojeg protječe potok Cedron, kroz veći dio godine bez vode (arap. *wadi*). Najstariji nastanjeni dio grada bijaše onaj dio padine što se u obliku jezika spušta od današnje džamije Al Aksa prema cedronskoj uvali. To bijaše blago položena padina prema jugoistoku, vazda izložena suncu a zaštićena s istočne strane Maslinskom gorom koja se, s istočne strane, 800 m visoko diže ponad cedronske uvale te tako štiti grad Jeruzalem od znatiželjna ili pljačkaškog pogleda nepoželjnih prolaznika. Jeruzalem bi putnici zapazili tek kad su mu se sasvim približili (usp. Ps 125,2).

Mjesto je takvo da bismo ga mogli pretpostaviti kao središte svijeta! Židovska i kršćanska predaja uistinu ga drže središtem svijeta. Kroza nj su stoljećima prolazile karavane, u njem ostavljale zlato i srebro, dobre i loše vijesti. Na nj su navaljivale neprijateljske čete, razarajuće svjetske sile: Egipat, Asirija, Babilonija, Grčka, Rim, Perzija, Seldžuci, Arapi, Turci...

1 MIDRAŠ, Berešit Rabbah. Tumačenje židovskih rabina pojedinih odlomaka Knjige Postanka.

2 Odakle naziv „Jeru“? Abraham naziva mjesto na kojem je trebao žrvovati svoga sina, El Jireh: Bog će providjeti! Taj naziv „Jir'eh“ sačuvan je prema židovskoj predaji u „Jeru“.

Jeruzalem/Jerušalajim - sveti grad za Židove

Jeruzalem je za pobožne Židove ljubljani grad, zjenica njihova oka, dio njihova srca, središte svijeta, središte svemira. Jeruzalem je boravište Svemogućega; tu pobožni Izraelac susreće svoga Boga i s njime razgovara. Psalmist pjeva: „Velik je Jahve, hvale predostojan u gradu Boga našega. Sveto brdo njegovo, brijeg veličanstven, radost je zemlji svoj!“ (Ps 48,2-3). U jednom tekstu Midraša piše: „Kao što je pupak u sredini čovjekova tijela, tako je zemlja Izrael u središtu svijeta, Jeruzalem u središtu zemlje, hram u središtu Jeruzalema, kovčeg Saveza u Svetištu nad svetištem a pred Svetištem nalazi se 'eben šetijjah' tj. kamen temeljac od kojega je nastao svijet.“³

Prema židovskim legendama povijest grada Jeruzalema odista počinje onda kada je Bog stvorio svijet.⁴ Prvi je čovjek stvoren na djevičanskoj zemlji na kojoj će kasnije biti sagrađen jeruzalemski hram. Tu je on sagrađio žrtvenik i na njemu prinio žrtvu Svemogućemu. (Judeo-kršćani će stoga lubanju Adamu smjestiti podno Kalvarije gdje će Kristova krv oprati Adama i očišćena od grijeha uvesti u Kraljevstvo Božje!). Stvaranjem svijeta počinje Bog stvarati Jeruzalem. Pretvaranjem makrokaosa u makrokozmos počinje pretvaranje mikrokaosa u mikrokozmos, stvaranje rasijanih naselja u sabrano naselje, grad Jeruzalem. Razaranje Jeruzalema označit će, za Židove, početak raspada reda, početak kaosa. Sion je „velika pozornica spasenjske povijesti“, iz Jeruzalema dolazi svijetu i čovječanstvu svako dobro. „Jer će iz Siona Zakon doći, iz Jeruzalema riječ Jahvina!“ (Iz 2,3).

Jeruzalem je mjesto dodira neba sa zemljom, vrata neba kroz koja Svevišnji dolazi na zemlju. Psalmist pjeva: „Zdanje svoje na svetim gorama ljubi Jahve; draža su mu vrata sionska nego svi šatori Jakovljevi.“ (Ps 87,2). Prema nauci Hagade Jeruzalem je predviđen da postane glavnim gradom svijeta: „U posljednje vrijeme nazivat će sve narode kćerima Jeruzalemskim!“ i u gradu će se na koncu vremena sabrati svi narodi i sva kraljevstva.⁵ Jeruzalem je od samog početka kozmopolitski grad, grad s mješovitim stanovništvom: Jebusejci, Hetiti, Judejci... On je to i danas!

Jeruzalem je osvojio kralj David oko 1000. godine prije Krista (2 Sam 5, 6-7) i učinio ga političkim i duhovnim središtem izraelskih plemena. U Jeruzalemu, na brdu Sionu smjestio je Kovčeg saveza, simbol nevidljiva Boga, zaštitu naroda. Davidov sin kralj Salomon sagrađio je na Sionu hram Bogu u čast. Od tada, prema židovskom vjerovanju, sam Bog prebiva na svetom brdu

3 MIDRAŠ, Tanhum Rabbah, Levitski zakonik 78. Tekstovi sabrani u zbirci *Tanhum* rabinske su homilije o biblijskim tekstovima što su se čitali na pojedine dane u godini. Počinju uvijek riječima: „Naš nas učitelj uči ovako...“

4 MIDRAŠ, Ps 76,3; Tanh. R., Lev. 78.

5 Traktat Avot Rabija Natana 35, 106; MIDRAŠ, Tanhum Rabbah, Deuteronomij 4.

Sionu. Salomon je molio ovako: „Pomno počuj molitvu i vapaj svoga sluge, Jahve, Bože moj... Neka tvoje oči obdan i obnoć budu otvorene nad ovim Domom, nad ovim mjestom za koje reče: 'Tu će biti moje Ime.' Usliši molitvu koju će sluga tvoj izmoliti na ovome mjestu!“ (1 Kr 8,29-30). Jeruzalem od tada postaje za Židove smisao njihove opostojnosti: tu je njihov Bog Jahve prisutan s njima u prostoru i u vremenu. Imanuel, Bog s nama! Židovi tu susreću Boga, njemu se tu mole i klanjaju. Jeruzalem je za Židova najsvetije mjesto na ovome svijetu. „Za jedno molim Jahvu, samo to ja tražim: da živim u Domu Jahvinu sve dane života svoga, da uživam milinu Jahvinu i Dom njegov gledam!“ (Ps 27,4). „Kako su mili stanovi tvoji, Jahve Sebaot! Duša mi gine i čezne za dvorima Jahvinim... Blaženi koji prebivaju u Domu tvome slaveć te bez prestanka!... Zaista, jedan je dan u dvorima tvojim bolji od tisuću drugih. Volim biti na pragu Doma Boga svoga nego boraviti u šatorima grešničkim!“ (Ps 84,3.4.11).

Oduvijek su Židovski hodočastili u Sveti grad, s posebnim vjerskim osjećajima, kao da hodočaste u svoj dom, k svome ocu. Te osjećaje izriče na izvanredan način Ps 122: „*Samahti be'omrim li, beth Adonai nelekh...* Obradovah se kad mi rekoše: 'Hajdemo u Dom Gospodnji!' Eto, noge nam već stoje na vratima tvojim, Jeruzaleme. Jeruzaleme, grade čvrsto sazdana i kao u jedno saliveni!... Molite za mir Jeruzalemov! Blago onima koji tebe ljube! Neka bude mir u zidinama tvojim i pokoj u tvojim palačama! Radi braće i prijatelja svojih klicat ću: 'Mir tebi!', '*Šalom lakh!*' Radi Doma Gospodina, Boga našega, za sreću tvoju, *tobh lakh*, ja ću moliti!“

U babilonskom je sužanjstvu židovski narod čeznuo za svojim svetim gradom. Stalno je mislio na Jeruzalem, o njemu pjevao pjesme, o njemu sanjao. Već su onda govorili onako kako Židovi danas govore: „*bašanah haba'ah birušalajim!*“ što znači „sljedeće godine u Jeruzalemu!“ Gdje se god Židov nalazio, on misli na svoj grad Jeruzalem. Kroza stoljeća, dapače, kroz tisućljeća Židov živi u nadi da će se jednom svi izgubljeni i izgnani naći u Jeruzalemu, prema riječima proroka Izaije: „U onaj dan, zatrubit će velika trublja, i doći će izgubljeni u zemlji asirskoj, i koji bijahu izgnani u zemlju egipatsku, i poklonit će se Jahvi na Svetoj gori, u Jeruzalemu!“ (Iz 27,13).

U vrijeme progonstva prorok *Ezekiel* tješi svoj narod, upire pogled prema svetome gradu Jeruzalemu i kliče: „Sabrat ću vas iz svih naroda i skupiti iz svih zemalja, natrag vas dovesti u vašu zemlju!“ (Ez 36,24). Židovski narod čezne za svojim gradom, misli kako će se skoro vratiti u svoje kuće, makar i srušene!

Čežnja za svojim gradom! Tu čežnju izražava prorok *Deuteroizaija*, sljedbenik proroka Izaije s kraja babilonskog sužanjstva, negdje oko 537. godine, sljedećim riječima: „Jest, Gospodinu se sažalio Sion (tj. Jeruzalem), sažalile mu se njegove razvaline. Pustaru ću njegovu učiniti poput Edena, a stepu poput Vrta Jahvina. Klicanje i radost njime će odjekivati, i zahvalnice i glas hvalospjeva!“ (Iz 51,3-4). „Probudi se, probudi se, ustani, Jeruzaleme! Ti koji si pio iz ruke Gospodnje čašu gnjeva njegova. Ispio si pehar opojni, dodna si ga iskapio... Iz ruke ti, evo, uzimam čašu opojnu, pehar gnjeva svojega: nećeš ga

više piti... Probudi se, probudi se! Odjeni se snagom, Sione (tj. Jeruzaleme)! Odjeni se najsjajnijim haljinama, Jeruzaleme, grade sveti, jer više neće k tebi ulaziti neobrezani i nečisti. Otrisi prah sa sebe, ustani, izgnani Jeruzaleme! Skini okov sa svog vrata, izgnana kćeri sionska!... Čuj, glas ti podižu stražari, zajedno se raduju, jer na svoje oči gledaju gdje se na Sion vraća Gospodin! Radujte se, kličite, razvaline jeruzalemske, jer je Gospodin utješio narod svoj i otkupio Jeruzalem!" (Iz 51,17.20-22; 52, 1-2.9).

Proroci rado uspoređuju grad *Jeruzalem*, odnosno *Sion*, sa *zaručnicom*, nad kojom se svako ljudsko biće od srca raduje:

„Klikni od radosti, Kćeri sionska, viči od veselja, Izraelo! Veseli se i raduj se iz sveg srca, Kćeri jeruzalemska! Gospodin, kralj Izraelov, u sredini je tvojoj! U onaj dan reći će se Jeruzalemu: 'Ne boj se, Sione! Neka ti ne klonu ruke! Jahve, Bog tvoj, u tvojoj je sredini, silni spasitelj! On će se radovati tebi pun veselja, obnovit će ti ljubav, kliktat će nad tobom radonosno kao u dan svečani'." (Sef 3,14-17).

Jeruzalem je grad koji se može samo ljubiti! Ljubi ga ne samo Židov nego i Jahve, Bog njegov. Sljedeći tekst, himan, to na posebni način dokazuje: „Ne boj se, Jeruzaleme, nećeš se postidjeti; ne srami se, nećeš se crveniti... Jer suprug ti je tvoj Stvoritelj, ime mu je *Jahve Sabaoth*; tvoj je Otkupitelj *Svetac Izraelov*, ime mu znači '*Bog svekolike zemlje*'. Jest, ko ženu ostavljenju, u duši uciviljenju, Jahve te je pozvao! Zar se smije otpustiti žena svoje mladosti?, govori Bog tvoj!" (Iz 54,4-6).

Jeruzalem je zaručnica, obučena u očarajuće zaručničke haljine. Sva sretna i presretna obraća se svome zaručniku:

„Radošću silnom u Gospodinu se radujem, duša moja kliče u Bogu mojemu, jer me odjenu haljinom spasenja, zaognu plaštem pravednosti!" (Iz 61,10).

Prorok *Tritoizaija*, iz škole Deuteroizaije, s kraja VI. st. pr. Kr. kliče Jeruzalemu: „Sionu za ljubav neću šutjeti, Jeruzalema radi neću mirovati, dok pravda njegova na zasine ko svjetlost, dok njegovo spasenje ne plane ko zublja. I puci će vidjeti tvoju pravednost, i tvoju slavu svi kraljevi; prozvat će te novim imenom što će ga odrediti usta Jahvina. U Jahvinoj ćeš ruci biti kruna divna, i kraljevski vijenac na dlanu Boga svoga. Neće te više zvati *Ostavljenom*, ni zemlju tvoju *Opustošenom*, nego će te zvati *Moja milina*, a zemlju tvoju *Udata*, jer ti si milje Jahvino, i zemlja će tvoja imati supruga. Kao što se mladić ženi djevicom, tvoj će se Graditelj tobom oženiti; i kao što se ženik raduje nevjesti, tvoj će se Bog tebi radovati." (Iz 62, 1-5). Je li itko ikojem gradu na svijetu ispjevao ljepšu ljubavnu pjesmu od ove?! Ne znam!

Starac *Tobija* misli na svoj grad, sanja o njemu, pjeva: „Blagoslovljen Bog, koji živi u vijeke, i njegovo kraljevstvo!... Ja ga u zemlji progonstva hvalim i očitujem njegovu moć i veličinu... Jeruzaleme, grade sveti! On će te kazniti zbog djela sinova tvojih, ali će se opet smilovati sinovima pravednih... Jer će Jeruzalem biti obnovljen safirom i smaragdnom, njegove zidine dragim kamenjem, tornjevi i bedemi čistim zlatom, a trgovi popločani bedilom, dijamantom i

dragim kamenjem iz Ofra. Njegove će ulice kazivati: 'Aleluja!' i klicat će: 'Blagoslovljen Bog, uzvišen do vijeka!'" (Tob 13,1-18). Takvih primjera mogli bismo nabrojati još mnogo.

Povratak u Jeruzalem, u Sion, stalni je motiv u židovskim molitvama. Židov moli da Gospod jednom opet sagradi zidine grada Jeruzalema, da ondje opet uspostavi kraljevstvo Davidovo i ponovno sagradi hram. „Smiluj se, Gospode, vječni Bože, Adonaj, nad svojim narodom Izraelom, nad svojim gradom Jeruzalemom, nad Sionom, mjestom svoje Slave, gdje se prizivalo tvoje sveto Ime!“ Na dan vjenčanja vjenčanci mole: „Raduj se Jeruzaleme, i veseli se u slobodi i blagostanju. Gospod neće Jeruzalema zaboraviti, neće ga nikad napustiti!“ Simboličnim činom, razbijanjem čaše, zaručnik na dan vjenčanja aludira na razorenje Jeruzalema. Na blagdan *Jom Kippur* Židov moli: „Oče naš, kralju naš, dovedi sve razgnane iz svih naroda natrag u svoj sveti grad Jeruzalem, u dom svoje Slave, vječne radosti!“ Poslije svečane pashalne večere, poslije *Sedera*, još se danas Židovi širom svijeta, razilazeći se, pozdravljaju: „Sljedeće godine u Jeruzalemu!“ (hebr. *bašanah haba'ah birušalajim!*).

Godine 539. pr. Kr. perzijski kralj *Kir* osvaja Babilon i uspostavlja perzijsku vlast. Sljedeće godine on proglašava slobodu Židovima (*Kirov edikt*) i omogućuje im povratak u domovinu, u obećanu zemlju. Dapače, dozvoljava im ponovno obnoviti grad Jeruzalem i u njem sagraditi novi hram (Ezra 1,2-3; 5,14). Duga povorka povratnika, pod vodstvom *Šešbazara*, krenula je na put iz Babilona put Jeruzalema. Bio je to prvi val povratnika, paradigma svih sljedećih povrataka prognanih Židova u svoj sveti grad Jeruzalem. *Psalmista* koji je promatrao tu dugačku povorku sretnih i veselih povratnika pjevaše: „Vrati, o Gospode, sužnjeve naše ko potoke negepske! Oni koji siju u suzama, žanju u pjesmi. Išli su plačući noseći sjeme sjetveno: vraćaju se s pjesmom noseći snoplje svoje!“ (Ps 126,4-6).

Tom su prvom valu povratnika iz sužanjstva kroz povijest židovstva slijedili brojni drugi povraci, sve do najnovijeg koji je započeo potkraj prošlog stoljeća kao posljedica ruskog *pogroma* i nastavio se tijekom ovog stoljeća kao posljedica nacionalsocijalističkog proganjanja i uništavanja židovskog naroda u Europi.

Židovima je u današnjem Jeruzalemu najveća svetinja *Zid plača*. Kad god dodemo na *Zid plača*, tu uvijek susrećemo pobožne Židove s molitvenim plaštevima (*talit*), s dugim resama (*cicit*) i tefilin na čelu, u pobožnoj i dirljivoj molitvi. Na papiriće ispisuju molitve i stavljaju ih u rupice između velikih kamenih blokova. Poslije ujedinjenja grada 1967. godine pred *Zidom plača* su Izraelci stvorili prostrani prostor na kojem se mogu skupljati za velike vjerske i državne blagdane. Tu vojnici polažu zakletvu, dječaci obavljaju *Bar micva*, mladenci ovamo dolaze po Božji blagoslov za sretnu ženidbu. Tu čujemo pobožno šaputanje židovskog „Vjerovanja“: „Šema Jisrael... Čuj Izrael! Jahve je Bog naš, Jahve je jedan! Zato ljubi Jahvu, Boga svoga, svim srcem svojim, svom dušom svojom i svom snagom svojom...“ (Pnz 6,4s). Tu se vesele, pjevaju, sviraju, plešu. *Zid plača* za Židove je ujedno i *Zid radosti*! Posebno je tu vese-

lo na blagdan *Pesaha*, na dan *Simhat Torah* i na blagdan *Sukkota*.

Sveto je mjesto za Židove i *Maslinska gora*. Na Maslinskoj gori prebiva Slava Gospognja koja je napustila Jeruzalem (Ez 11,23; usp. Zah 14,4). Tu nalaze stoga mnogi pobožni Židovi svoje posljednje počivalište. I neki od proroka počivaju na Maslinskoj gori (Hagej, Maleahi i Zaharija). Vjeruju da će oni među prvima na dan uskrsnuća mrtvih ući s Mesijom u proslavljeni Jeruzalem. Na podnožju Maslinske gore, u Cedronskoj uvali, monumentalni su grobovi koji se od davnine pripisuju Abšalomu, Zahariji, premda se zna da su ti grobovi tek iz poznijeg hasmonejskog vremena (1. st. pr. Kr.).

Ispod Dvorane Posljednje večere Židovi časte *grob kralja Davida*. I taj je prostor za njih svet: tu dolaze mladi i stari na molitvu, na vjeronauk, na čitanje Tore. Tu koegzistiraju pobožni Židovi i pobožni kršćani. Sveto mjesto kršćana ujedno je i sveto mjesto Židova. Dok mi molimo *Očenaš* gore u Dvorani Posljednje večere, Židovi u prizemlju mole svoj *Šema Jisrael...* Tu se svakodnevno susreću baštinici Staroga i Novoga saveza.

Jeruzalem - sveti grad za kršćane

Jeruzalem je sveti grad za kršćane jer je u njem umro i uskrsnuo Isus za kojeg evanđelist veli: „Prode svom Galilejom: propovijedo je u njihovim sinagogama i zlodube izgonio!“ (Mk 1,39). „Obilazio je selima uokolo i naučavao.“ (usp. Mk 6,6). Često je dolazio u Jeruzalem, o velikim blagdanima, o blagdanu Vazma (*pesah*), o blagdanu Sedmica (*ševuot*) i o blagdanu Sjenica (*sukot*). Volio je Jeruzalem, divio se ljepotama grada, divio se hramu - hram je smatrao Kućom Oca svojega! Svaki put kad bi se približavao Jeruzalemu, klicao je zajednos sa svojim učenicima: „Obradovalah se, kad mi rekoše: ‘Hajdemo u Dom Gospodnji!’“ (Ps 122,1-2). Isus je često boravio u hramu. „Danju je učio u hramu, a noću bi izlazio i noćio na gori zvanj Maslinska. A sav bi narod hrljio k njemu u hram da ga sluša!“ (Lk 21,37). Kad je vidio trgovce i bankare u hramskom prostoru, prevrnuo im je stolove i izbacio ih van, jer nije mogao dopustiti da se Kuća Oca njegova pretvara u špilju razbojničku gdje se ljudi otimaju za novac i za ovozemaljska blaga!

Obilazio je gradom, prošao ga je pješice. Bio je čest gost u četvrti siromašnih u koju se ulazilo iz hrama mostom preko Tiropconske uvale a moglo se izlaziti kroz Esenska vrata, na jugozapadu, odakle bi se spustio prema uvali kojom teče potok Cedron i njome se prošetao do Getsemanskog vrta podno Maslinske gore gdje je sprovodio noći u molitvi i odmoru. Stube po kojima se spuštalo u Kedronsku uvalu, otkrivene su i možemo i mi, danas, po njima hodati! U četvrti siromašnih, gdje su vjerojatno živjeli pristaše esenskog pokreta imao je Isus prijatelja koji mu je davao na raspolaganje veliku dvoranu na katu. Tu je Isus slavio svoju Posljednju večeru na kojoj je *pashalni seder* pretvorio u *euharistiju*, spomengozbu svoje muke, smrti i uskrsnuća. Evanđelisti opisuju

dvoranu Posljednje večere: prostrana prostorija na katu u kući jednog od Isusovih prijatelja (Mt 26,18; Mk 14,13-15; Lk 22,10-12). Kad kao hodočasnici posjećujemo Jeruzalem, onda svakako posjećujemo i tu dvoranu, zvanu *Coenaculum* (blagovalište).

U tom dijelu grada, nešto sjevernije prema Jafinim vratima bila je palača velikosvećeničke obitelji Ane i Kajfe gdje je bio i zatvor u kojem je Isus probudio onu noć prije smrti, posljednju u svom zemaljskom životu. Neki misle da je palača velikog svećenika Ane i Kajfe bila nešto niže, na padinama brda prema Cedronu, gdje je danas crkva *Sv. Petra od pjetlova pjeva* (lat. *in Gallicantu*) francuskih redovnika asumpcionista. Tu pokazuju zatvor u kojem je Isus bio sproveo posljednju noć, gdje je bio bičevan i mučen. Kako bilo da bilo, što se tiče smještaja biblijskih mjesta, tu nismo uvijek posve sigurni. Uostalom, da li je neko mjesto u Jeruzalemu, vezano uz Isusov život, bilo ovdje ili ondje, i nije tako važno. Hodočasnici štiju Isusa, spominju se njegova života, njegove muke, smrti i uskrsnuća, a ne, u prvom redu, geografskih mjesta. Inače, mogli bi upasti u opasnost da štovanje svetih mjesta pretvore u idolatriju ako to štovanje nije u pravoj mjeri.

Zalazio je i u ribnjak *Bethzedu*, blizu Ovcjih vrata: tu je, u šabatni dan, ozdravio onog uzetoga od rođenja (Iv 5) čime je izazvao pravu sablazan u farizeja a divljenje u narodu. Narod bi zanesen njegovim naukom! (usp. Mt 22,33). „Što li je ovo? Nova li i snažna nauka!“ (Mk 1,27). Ostatke ribnjaka Bethzedde možete danas vidjeti u neposrednoj blizini crkve sv. Anc, na prostoru Bijelih Otaca. Ostaci Bethzedde iskopani su u prošlom stoljeću. Čak se još danas možete uvjeriti u to da je tu nekad bilo pet trijemova, koje Ivan spominje (Iv 5,2).

Ivan spominje još jedan ribnjak i još jedno čudesno ozdravljenje: bijaše to ribnjak Siloam i čudesno ozdravljenje slijepca od rođenja (Iv 9,1s). Siloam bijaše u južnom dijelu grada.

Divan je to bio grad. Kad jednom Isus izide iz hrama, putem mu pristupiše učenici pokazujući mu, puni divljenja i zanosa, hramsko zdanje, divno kamenje i zavjetne darove. A on im reče: „Doći će dani u kojima se od ovoga što motrite neće ostaviti ni kamen na kamenu nerazvaljen!“ (Lk 21,5; usp. Mt 24, 1-2). Tako je Isusu u duhu vidio sve ono što će se uskoro dogoditi. I plakao je nad sudbinom grada (Lk 19,41-44).

Prije nego Isusa razapeše, onoga prvog Velikog petka, rano ujutro uveoše Isusa u *sudište* (grč. praetorium). Spominje to evangelist Ivan, usput i drugi evangelisti (Iv 18,28.33; 19,9; Mt 27,27; Mk 15,16). Neki misle da je sudište bilo u tvrđavi Marka Antonija, u koju je zalazio Rimski upravitelj, gdje je obavljao upraviteljske i sudske poslove. Na onom mjestu danas stoji crkvice, posvećena u čast suđenju Isusovu. O suđenje Isusovu izvješćuju nas svi evangelisti. U svezi sa suđenjem Ivan spominje mjesto zvano (hebrejski) *gabata*, (grč. *litolostrotos*), popločeno velikim kamenima, mjesto na kojem je bilo sudište u palači Marka Antonija. „Pilat izvede Isusa i posadi ga na sudačku stolicu na mjestu koje se zove *Litolostrotos*, hebrejski *Gabata*.“ (Iv 19,13). I danas možete taj pod, popločen velikim kamenima, vidjeti ispod samostana sestara Notre Dame de

Sion. Iskopan je u prošlom stoljeću. Velik je oko 150 m². Na kamenima su urezane rimske igre (mlin), zodijak, Davidova zvijezda i drugi likovi. To su dokazi da su tu sjedili stražari, igrali igre, pogađali sudbine, jedan drugome... Za hodočasnike vrlo potresno mjesto! Tu je Isus negdje čučao, dok su ga vojnici tukli, pljuskali, šamarali, pljuvali po njemu... (Mt 27,27-31; Mk 15,16-20; Iv19,1-3).

Tako, Isus je noseći svoj križ ulicama Jeruzalema - te se ulice još danas zato zovu *Via Dolorosa* - dospio na mjesto *Kalvarije*, tu je bio smaknut, umro je viseći na križu kao i mnogi prije i poslije njega. *Via Dolorosa*: put od tvrđave Marka Antonija, preko Tiropeonske uvale, do crkve Groba Isusova. Unutar crkve *Groba Isusova* jest danas i *Golgota, Kalvarija*, na kojoj je Isus bio raspet. Crkvu Groba Isusova sagradio je tu davne 328. godine rimski car Konstantin Veliki, a potakla ga na to pobožna majka Jelena.

Na križnom putu su označene pojedine postaje, spomen na prizore, opisane u evanđeljima: susret s majkom, susret s pobožnom Veronikom, sa Simonom Cirencem, s rasplakanim ženama... (Mt 27,32; Mk 15,21; Lk 23,26). Hodočasnici, svaki dan, pobožno idu tim ulicama, noseći križ, prisjećajući se Isusova križnoga puta obavljaju svoj križni put, križni put pobožnosti.

Isus je umro, ali on i dalje među svojim, živ više nego to bijaše dok je hodio Gradom, živ i djelatan među nama kršćanima koji slavimo i častimo njegovo Ime. Prema Djelima apostolskim Krist je, pošto je uskrsnuo od mrtvih i uzašao k Ocu, poslao učenicima, sabranima u dvorani Posljednje večere, Duha Svetoga. Tu je Petar hrabro i bez straha držao nadahnute govore o Isusu koji je prošao zemljom čineći dobro, kojega je Bog izabrao, učinio Gospodinom i Kristom, postavio sebi zdessa (usp. Dj 2,36s). Tu je uspješno djelovao đakon Stjepan, kojega neki od Židova iz takozvane sinagoge Slobodnjaka, Cirenaca, Aleksandrijaca te onih iz Cilicije i Azije izvedoše iz grada na istočna vrata i izvan grada ga do smrti kamenovaše. Pavao je bio svjedok i sukriovac Stjepanove smrti. Smrt Stjepanova tako ga se dojmila da će se uskoro i on, rasvjetljen svjetlom Kristovim, obratiti na putu u Damask gdje je trebao pohvatati kršćane i svezane dovesti u Jeruzalem i postati učenicom Kristovim, izabranom posudom koja će ime Isusovo pronijeti svim narodima (usp. Dj 9,15).

Prva poglavlja Djela apostolskih vrlo živahnim stilom opisuju život prve kršćanske zajednice u Jeruzalemu. Pisac pretpostavlja da čitatelj dobro poznaje grad, sa svim svojim mjestima. Na više mjesta aludira i na rimske upravitelje koji su se pedesetih i šesdesetih godina brzo izmijenjivali. Poncije Pilat bio je smjenjen 36. godine, jer je prouzročio krvoproliće Samaritanaca.

Jeruzalem je za kršćane njihov duhovni zavičaj, njihova majka, simbol nebeskog zavičaja, nebeskog Jeruzalema: „Onaj pak Jeruzalem gore slobodan je; on je majka naša!“ (Gal 4,26). Dvorana Posljednje večere postala je prva crkva kršćana, majka svih crkava. U njoj su apostoli „jednodušno postojani u molitvi sa ženama, i Marijom, majkom Isusovom, i braćom njegovom“ (Dj 1,14) iščekivali dolazak Duha Svetoga. O silasku Duha Svetoga na apostole u Jeruzalemu je prisutno mnoštvo naroda (Parti, Medani, Elamljani, žitelji Mezopotamije, Judeje

i Kapadocije, Ponta i Azije, Frigije i Pamfilije, Egipta i krajeva libijskih, Rimljani, Židovi, Krećani i Arapi... (usp. Dj 2,9-11). U onaj dan mnogi od njih „prigrliše poruku Kristovu, krstiše se te se u onaj dan pridruži apostolima oko tri tisuće duša“ (Dj 2,41). To je rođendan Crkve Kristove, kršćanstva! Iz Jeruzalema je u svijet poslala Radosna Kristova vijest o Kraljevstvu Božjem. „Pođite po svem svijetu, propovijedajte Evanđelje svemu stvorenju!“ (Mk 16,15).

Zajedno s pripadnicima židovske i islamske vjere u Jeruzalemu žive i pripadnici Katoličke Crkve (Latini) na čelu s franjevcima, te pripadnici melkitske, maronitske, armenske, koptske, sirske, asirske, etiopske Crkve. Tu su i evangelici, baptisti, i mnogi drugi kršćani.

Uršalim al-Kuds - Jeruzalem - sveti grad za muslimane

Jeruzalem je za muslimane uz Meku i Medinu treće sveto mjesto. Prema islamskom vjerovanju Bog Allah je Muhameda, svoga proroka, uzdigao iz Jeruzalema, sa svete pećine, u nebo.⁶ Za muslimane Jeruzalem je grad brojnih proroka, od Abrahama do Isusa, grad brojnih svetaca. Bog šalje Mojsija, prema Kur'anu, u Jeruzalem da ondje nađe svjetlo i vatru. U Jeruzalemu Svevišnji naviješta Abrahamu rođenje sina Izaka. Osobito je sveto za njih mjesto gdje je nekoć bio židovski Hram. Ondje je Abraham trebao žrtvovati svoga sina Izaka.⁷ Muhamed se prvih 18 mjeseci po dolasku u Medinu molio okrećući se u smjeru Jeruzalema jer je taj grad bio svet Abrahamu, Mojsiju, Salomonu i Isusu.

Za muslimane Jeruzalem je mjesto Svetosti (*el Kuds al Šarif*), mjesto mnogih svetaca, pobožnih mistika i Božjih vjerovjesnika. U gradu stalno živi četrdeset pravednika koji štite svojim molitvama i kreposnim životom grad od svih nevolja.

Stoga i muslimani hodočaste u Jeruzalem. Odmah nakon Muhamedove smrti, godie 638., kalif Omar osvaja Jeruzalem i naziva ga „domom Islama“. Na hramskom prostoru muslimani grade džamije, *Al Aksu* i *Kupolu na pećini*, koje za muslimane postaju utjeha, mjesto za kojim muslimani čeznu i vape. Htjeli su džamijom na hramskom prostoru po ljepoti i veličini nadići ljepotu i veličinu bazilike Groba Isusova. Džamija *Kubbet es-Sakhra* (Kupla na pećini) koju je sagradio Abd el-Malik (687-691) postaje cilj mnogih hodočasnika (*had*). Svaki musliman želi barem jedanput u životu stupiti na sveto tlo u džamiji *Kubbet es-Sakhra* i *Al Aksa*. Za muslimane blagoslovljen je onaj koji ima sreću cijeli život provesti u Jeruzalemu. Prema islamskom piscu 10. st. Abu Hurajrahu Jeruzalem je jedan od četiri grada raja. Za muslimane je jedan dan u Jeruzalemu kao tisuću dana, jedan mjesec u Jeruzalemu kao tisuću mjeseci i jedna godina u Jeruzalemu

6 KUR'AN, 17. Sura opisuje čudesno putovanje Proroka iz Meke u Jeruzalem.

7 KUR'AN, Sura 37,11-17.

kao tisuću godina! Očito, te su izreke odjek starozavjetnih proroka i psalama.

U 12. st. nastali su u islamskom svijetu traktati o Jeruzalemu (arap. Hadit). U njima se opjevava slava Jeruzalema i njegova veličina. U njima ima prekrasnih izreka o Jeruzalemu, kao: „Stanovnici Jeruzalema gosti su Božji, Alahovi, i njihova je sveta dužnost da ne učine nikakve nepravde“, ili „Onaj tko moli u Jeruzalemu njemu dobra djela dvostruko vrijede!“, ili „Jeruzalem je središte svijeta!“, ili „Komadić zemlje koji Bog, Alah, najviše voli jest Bait al Mukaddas i njegovo najdraže mjesto je sveti kamen na Svetom brdu u Jeruzalemu“...

Muslimanski su asketi i mistici srednjeg vijeka (sufiti) po uzoru na židovski Stari zavjet, na Talmud i Midraš opisivali slavu i veličinu Jeruzalema u mnogim svojim spisima.⁸

Za muslimane Jeruzalem je i grad mira. Mir vjernici crpe iz molitve i povjerenja u Boga. Kad smo u Jeruzalemu pet puta na dan slušamo mujezina s minareta kako poziva vjernike na molitvu: prvi put zove već rano ujutro oko četiri sata, te nas budi iz duboka sna. Pet puta na dan pobožni muslimani mole kao i Židovi i kršćani (Časoslov Božjeg naroda). Molitva određuje ritam svakodnevnog življenja jeruzalemskih stanovnika i kod muslimana i kod Židova i kod kršćana. Sjećam se onih dirljivih prizora: kad bi bila ura za molitvu, musliman bi skinuo cipele, pao na zemlju, podigao ruke u visinu ušiju, klanjao se Bogu dodirujući čelom tle zemlje i molio bez obzira na mnoštvo koje ga promatra.

Jeruzalem - susretište ili razilazište religija?

Stari je Jeruzalem unutar gradskih zidina podijeljen na četvrti: muslimanska, židovska, katolička, armenska. Svaka četvrt živi svojim vjerskim životom, odjeljena od druge. Gospodina slave muslimani petkom, židovi subotom, kršćani nedjeljom. Kršćani svoje vjernike zovu na molitvu zvonjavom zvona čiji glas nužno prodire u susjedne četvrti. Mujezin s minareta u muslimanskoj četvrti čuje se i u židovskoj i u kršćanskoj četvrti. Blagdan Uskrsa i Pesaha često povezuje u blagdanskome raspoloženju židove i kršćane.

Mnoge su židovske predaje o Jeruzalemu preuzeli kršćani i učinili ih svojima, a kršćanske i židovske preuzeli su muslimani i učinili svojima. Jeruzalem ih sve spaja i zidinama povezuje u jednu cjelinu, u nužno zajedništvo. Svi vjeruju u jednoga Boga, Stvoritelja i Suca. Svi štiju zajedničkog oca Abrahama, i mnoge druge biblijske osobe. Židovi i kršćani imaju zajedničko Sveto Pismo: kršćani ga zovu Sveto Pismo a Židovi Tanak (tora, nebiim, ketubim). Iz Svetoga pisma muslimani su preuzeli u Kur'an mnoge odlomke s

⁸ MUKKADASI, punim imenom AL-MUKADDASI ABU ABDALLAH MUHAMMED, arapski geograf i putopisac (oko 985.) slavi Jeruzalem kao najveći grad na svijetu. Tvrdi da u Jeruzalemu nema ni grijeha ni pogreške. U njemu nema pijanaca, nema zločestih. U njemu žive samo pobožni.

mnogim biblijskim likovima (Musa, Ibrahim, Salamon, Isa, Mirjam, mnogi proroci...). Abrahamu je Bog obećao da će u njemu biti blagoslovljeni mnogi narodi. Mogu li u njemu biti blagoslovljeni svi stanovnici Jeruzalema tako da se osjete kao subaštinici zajedničke tradicije, izgovarajući molitve koje su često zajedničke...?

U Tanturu, na putu prema Betlehemu, gdje se kršćanski Betlehem spaja sa židovsko-islamsko-kršćanskim Jeruzalemom postoji institut za međureligijski dijalog i istraživanja. Tu zajedno studiraju židovi, kršćani i muslimani. Tu se događaju mnogi zajednički simpoziji, radni sastanci, zajedničke molitve... Tu oni istražuju ono što im je zajedničko a razmišljaju i o onomu što ih dijeli. Traže putove razumijevanja i suživota. Tantur je znak nade.

JERUSALEM - DIE STADT DER BEGEGNUNG DER DREI MONOTHEISTISCHEN RELIGIONEN

Zusammenfassung

Im Artikel wird von Adalbert Rebić die Stadt Jerusalem als Ort der Begegnung der drei Weltreligionen (Judentum, Christentum und Islam) beschrieben. Zuerst wird Jerusalem als die heilige Stadt der Juden dargestellt. Es wird beschrieben wie sich die Juden in der heiligen Stadt eingewurzelt hatten, was die Stadt ihnen im geistlichen Sinne bedeutet und was in der Stadt ihnen heute heilig ist (die Klagemauer und das Grab Davids).

Danach wird Jerusalem als die heilige Stadt der Christen dargestellt. In Jerusalem hat nämlich für eine kurze Zeit Jesus Christus gewirkt: dort hat er gepredigt, die Wunder gewirkt und durch den grausamen Tod, durch die Kreuzigung, gestorben. Darum ist die Stadt Jerusalem den Christen besonders heilig. In Jerusalem haben die Christen die größten Heiligtümer: die Grabeskirche Jesu, Getsemani, Coenaculum (das Haus wo das letzte Abendmahl gestiftet wurde und wo sind die Anfänge des Christentums). Jerusalem war seit jeh das Ziel vieler Pilgern.

Jerusalem ist heilig auch den Moslems. Sie glauben, daß hierher Muhammed kurz vor seinem Tod angekommen ist und von dort in den Himmel aufgestiegen. Darum nennen sie die Stadt *el-Quds, Das Heilige (die heilige Stadt)*. An der Stelle, wo einmal der jüdische Tempel stand, haben die Moslems zwei bedeutendsten Moscheen gebaut: Omar Moschee (die Kuppel auf dem Stein) und die Al Aqsa Moschee. In Jerusalem leben bis heute die Vertreter aller drei Religionen: die Katholiken, die verschiedensten östlichen christlichen Gemeinden, die Juden (die konservativen, die traditionellen und die liberalen Gemeinschaften)

und die Moslems. Sie leben zusammen: sie begegnen sich dort, sie arbeiten zusammen, sie handeln zusammen und so lernen sie sich kennen. In Jerusalem, in Tantur auf dem Wege von Jerusalem nach Bethlehem, befindet sich der Ort der Begegnung: das Institut für den Dialog der Vertreter der drei großen Religionen. Sie begegnen sich hier, um die wissenschaftliche Gespräche zu führen, durch die sie sich besser kennenlernen und die Wege des Zusammenlebens zusammen suchen.